



# Namık Kemal'in Batı Karşısında İslamcı Anlayışı

Zeynep Yıldırım<sup>1</sup>

## Özet

*Vatansever ve hürriyet şairi olarak bilinen Namık Kemal Tanzimat Fermanı'nın ilanından hemen sonra 1840 yılında dünyaya gelmiştir. Yaşadığı dönem Osmanlı'nın gerilemeyi önleyemediği bir dönemdir ve çocukluk çağına geldiği için Tanzimat döneminin uygulandığı sürecin ayırıcısına ne ölçüde vardığı tartışılabilir. İleriki yaşlarında Kırım Savaşı'nın mağlubiyeti sonucu devletin yaşadığı zor duruma şahit olmuş ve düşünce iklimini şekillendiren bu atmosferde kendi düşüncelerini başkalarına aktarabileceği araç olarak gazetecilik mesleğini icra etmiştir. Hürriyet ve meşrutiyet temalı şiirleri, makaleleri, tiyatro oyunları ve romanları ile dönemini yansıtmıştır. Devletin içinde bulunduğu durumdan kurtulması için Namık Kemal edebiyatçı kimliğinin yanında aydın kimliği ile mevcut olan batılılaşma serüvenine yaklaşımında batıdan alınmak istenen değerlerin aslında Osmanlı toplumunun dinamiğini oluşturan İslam anlayışında mevcut olduğunu savunarak Batılılaşma sürecinin İslamcılık ideolojisi üzerinden yorumlanmasında etkin rol oynamıştır. Hürriyet, parlamenter sistem, şura, meşveret, vatan, millet kavramlarını kullanan Namık Kemal İttihat-ı İslam anlayışı ile batılılaşma fikrinin karşısında durmuştur. Savunduğu görüşleri yüzünden zaman zaman sürgün yaşayan Kemal, milli bir kahraman olarak edebiyat ve siyaset sahnesindeki yerini korumaktadır.*

**Anahtar Kelimeler;** İslamcılık, Hürriyet, Namık Kemal, Parlamenter Sistem

## Giriş

Osmanlı Devleti iktisadi, teknik, sanayileşme gibi konularda Batı'nın o dönemde ulaştığı noktaya erişememiştir. Sürekli savaşlar ve iç isyanlar Osmanlı maliyesinin kaynak kaybetmesine neden olmuş ve bu kaynak kaybı dış borçlanmayı ve ekonomik çözülmeyi beraberinde getirmiştir(Seyitdanlıoğlu, 2014: 714).

Osmanlı Devleti'nin, zamanının fikri ve sınai devrimlerine geç tepki vermesinin yaşattığı toplumsal sıkıntılar için çareler arayan siyasi, bürokratik, aydın pek çok düşünür olmuştur. Namık Kemal de çağının bütün meseleleri üzerinde düşünen ve devletin bekası için çözüm arayan ve

<sup>1</sup> Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü, Araştırma Görevlisi zeynep.yildirim@dpu.edu.tr



inandığı değerleri savunan bir aydın olarak tarihteki yerini almıştır. Namık Kemal edebiyatçı kimliğinin yanında entelektüel sorumluluk ile hareket edip, devletin içinde bulunduğu durumun iyileştirilmesi için siyasi sorunların çözümleri için fikirlerini belirtmekten geri durmamıştır. Tanzimat Fermanı'nın ilanından sonra askeri, sosyal, iktisadi ve siyasi çöküşün önlenmesi amacıyla Osmanlı Devleti yönünü Batı'ya çevirmiş ve Batı'nın sunduğu değerleri kurtuluşun reçetesi olarak kabul etmiştir. Dönemin düşünürlerinin kimine göre Batı'nın tüm değerleri birlikte ele alınmalı ve Osmanlı Devleti'nin mevcut durumdan kurtulması ancak bu şekilde sağlanabilir. Diğer taraftan kimileri ise Batı'nın sahip olduğu sadece madde ile bezenmiş üstün teknolojiler olup, manevi alandaki boşlukları doldurmanın çok gerisinde bulunmaktadır. Namık Kemal ve Genç Osmanlıların da Batı'ya ilişkin fikirleri bu doğrultudadır.

Namık Kemal eserlerinde, devletin geri kalma sebeplerini ve çöküşü durdurmanın çarelerini ve yapılacak reformlarla devlete kalıcı yeni içerik kazandırmanın yollarını aramıştır. Belli ölçülerde kendi geçmişini ve varlığını koruyarak modernleşmenin gerekliliğine inanmıştır. Doğru olan modernleşme ise Batı'yı taklit ederek onların tüm değerlerini almaktan ziyade ilmini, fennini ve tekniğini alıp, İslam'ın özüne sadık kalarak manevi alanla bütünleşmiş bir ilerlemedir. Namık Kemal'e göre Batı'nın içinde bulunduğu modern dönem İslam'dan alınmış meşrutiyet ve adil yönetim düsturundan hareketle inşa olmuştur. Medeniyet ve/veya modernleşme kavramı ona göre teknik ilerlemeyi kasteden bir durumu ihtiva eder. İslam'ın özünde var olan ve Osmanlı Devleti'nin yüzyıllar içinde devlet yönetim geleneğini oluşturan düsturlar tekrar güncellenerek devletin yıkılması engellenebilecektir.

## 1. Tanzimat Döneminin Genel Durumu

18. yüzyıldan itibaren yaşanan askeri yenilgiler devlet ve fikir adamlarını yeni tedbirler alma noktasında fikir birliğine götürmüştür. O dönemde askeri ve teknik anlamda Osmanlı Devleti'nden görece üstün (ekonomik güç, askeri üstünlük, vb.) düzeyde olan Batı, devlet idarecilerinin dikkatini çekmiştir. Batı'nın teknik üstünlüğünden faydalanma girişimleri ile reform hareketleri başlamıştır. Tanzimat devresi olarak isimlendirilmiş olan bu reform dönemi Osmanlı Devleti'nin sosyal gelişmeleri içinde birden bire ortaya çıkan bir hadise değildir. Reformları devam ettiren, onları sonraki çeşitli reformlara bağlayan zincirin halkasıdır(Tunaya, 1999: 79). Tanzimat hareketi, Osmanlı İmparatorluğu'nun beka ve mevcudiyetini kuvvetlendirmek, memleketi eski gücüne ve kudretine ulaştırma isteğidir(Abadan, 2006: 62). Dönemin padişahları tarafından Batı'nın askeri düzen ve eğitim sistemini öğrenmek için gönderilen sefirler ve öğrenciler Batı'nın teknoloji ile birlikte sosyal ve kültürel yaşamlarını da gözlemleyerek etkileşim yaşamışlar ve bunları memlekete getirmişlerdir. Yenileşme hareketleri böylece toplumsal yaşamın her kesimine sirayet eder hale gelmiştir(Yiğit, 2014: 5).

Devlet adamları 17. yüzyılın başlarından itibaren imparatorluk yönetiminin askeri, iktisadi, siyasi yönlerden eksik yanlarının olduğunun farkına varmışlardır. Ancak 18. yüzyılda askeri reform ile Avrupalılaştırma arasında bağlantı kuruldu. İlk olarak, imparatorluğun çökmekte



olduğunu anladıkları zaman, Osmanlı tarafından hissedilen şok ve özellikle 18. yüzyılın sonunda peş peşe gelen felaketlerin sebep olduğu travma çok ciddidir. Toprak genişlemesine dayalı siyasi yönetim ve var olma gayesini fetih ideolojisine bağlamış bir devlet için toprak kayıpları kabul edilemez. Çünkü askeri sahadaki mağlubiyetler ekonomik çöküş ve mali yetersizlik anlamına da gelmektedir(Mardin, 1996: 153-154). Askeri mağlubiyetlerin önlenmesi için başlanan modernleşme çalışmalarıyla devletin geleceğinin kurtulması amaçlanmıştır. Aslında Osmanlı modernleşmesi Tanzimat'tan daha öncesine dayanır. Tanzimat döneminde yaşananlar Avrupalılarla ani karşılaşmanın oluşturduğu bir şok değildir. Zira Osmanlı coğrafyası tarih boyunca Avrupa coğrafyası ile iktisadi ve siyasi yönden etkileşim içinde olagelmıştır. Tanzimat ve onunla beraber kabul edilen modernleşme Osmanlı ülkesinde sadece dış dünyanın zorlamasıyla ortaya çıkmamıştır. Şark kendi bilincinde, yaşadığı zaman çizgisinin, değişen dünyanın farkına varmıştır(Ortaylı, 2012: 15). Can ve mal güvenliğinin korunarak, herkesin gelirine göre vergi alınmasını amaçlayan Tanzimat dönemindeki uygulamalar ülke yönetiminde, vergilendirmede ve askerlik alanlarında uygulamaya konulmuştur. Bu uygulamaları günlük hayata geçirmek kolay olmamış, ayaklanmalar baş göstermiş ya da uygulamaya karşı koymalar görülmüş fakat hükümetin uygulamayı hayata geçirmek için gösterdiği ısrar üzerine şeklen de olsa yenilikler uygulamaya girmiştir. Yaşanan güçlüklerin nedenlerinin başında yeni uygulamaların nasıl yapılacağına dair önceden bir planın olmayışı yer almaktadır(Çadırcı, 2014: 199).

Tanzimat devrini hazırlayan ve bu süreçte rol oynayan devlet adamları sivil bürokrasiden yetişmişlerdir. Osmanlı Devleti'nde o döneme kadar ilmiye, seyfiye ve kalemiye olarak adlandırılan, üç yönetici grup arasında güçler dengesinin korunması söz konusudur. Osmanlı Devleti 17. yüzyıldan itibaren devletin bekasını korumak ve devam ettirmek için bazı girişimler güç dengelerini bozmuştur. Din - devlet ilişkisi "mülkün bekası" anlayışı neticesinde devlete öncelik verilmesi suretiyle devlet lehine değişime uğramıştır. Mülkün ve onun bekçisi kalemiye sınıfının güçlendirilmesi süreci başlamıştır. Tanzimat'ın yol açtığı siyasi yenilik, mutlakiyetten meşrutiyete geçiş yolunda gücün, Saray'dan Bab-ı Aliye, padişahı bürokrasiye transferidir(Gencer, 2012: 75-76). Tanzimat Devri bir bürokrasi devri olacaktır. Devlet adamları devlet otoritesini, ıslahatı uygulayacak bürokrasinin elinde toplamak suretiyle devleti modernleştireceğine inanmaktadır. Devleti içinde bulunan çıkmazdan kurtarmak için devlet adamları, önlerine çıkan engelleri aşmak için merkeziyetçi bir idare kurmuş ve onun işlerini yürütecek bürokratik sınıfı güçlendirmiştir(İnalçık, 1964: 603). Yenileşme hareketleri Batıcı bürokrat sınıfın ve paşaların gücünü arttırırken 1860'lı yıllardan itibaren "aydın muhalefet hareketi"nin de oluşmasına sebep olmuştur. Söz konusu muhalif hareket reformlara karşı eleştiri oklarını doğrultmuştur. Hareket 1865 yılında "Yeni Osmanlılar" cemiyetine dönüşmüştür(Karakaş, 2007: 116).



## 2. Namık Kemal ve Yeni Osmanlılar

Yeni Osmanlılar Cemiyeti'ne mensup olan Namık Kemal, 21 Aralık 1840 yılında Tekirdağ'da dünyaya geldi. Babası sarayda müneccimbaşı Mustafa Asım Bey, annesi ise Koniçalı Abdülatif Paşa'nın kızı Fatma Zehra Hanımdır. Çocukluğu dedesinin yanında geçmiştir. Kısa bir okul dönemi haricinde Kemal, özel fakat düzenli olmayan bir eğitim gördü.(Dinç, 2003: 9).Dedesi ile birlikte Namık Kemal değişik yerler görerek bilgi düzeyini arttırdı. Namık Kemal'in dedesi Abdülatif Paşa Bektaşiliğe eğilimli bir Arnavut'tur. Afyon'da kaldıkları sürede Namık Kemal'i Mevlevi Dergahına götürmek suretiyle tasavvuf ve Mevlevilik üzerinde eğitim almasını ve bu alanlarda düşünmesini sağlamıştır. Namık Kemal içinde bulunduğu bu çevrenin de etkisiyle İslam dinini ve tarihini yüceltecek eserler kaleme almıştır(Dinç, 2003: 17). Namık Kemal Batı düşüncesindeki insanlık anlayışını Tasavvuf felsefesinin geniş insanlık anlayışı sayesinde edinmiştir(Dinç, 2003: 25). 1863 tarihinde İstanbul'a geldi ve Babiali tercüme odasında memuriyet hayatına başladı ve döneminin aydınlarından olan Şinasi ile tanıştı. Şinasi ile birlikte Tasvir-i Efkar gazetesini çıkardı. Sosyal sorunlarla ve eğitimle ilgili konularda yazılar yazdı. Mevcut yönetimi eleştiren Yeni Osmanlılar Cemiyeti'ne girdi. Siyasi konular üzerinde eleştiriler kaleme aldı. Erzurum Vali yardımcılığı görevini sürgün kabul edip, Avrupa'ya gitti. Ziya Paşa ile birlikte önce Paris'e gidip ardından Londra'ya gitti, burada Hürriyet gazetesini çıkardı. 1870 yılında tekrar yurda döndü ve 1872'de Gelibolu mutasarrıflığına atandı. İbret gazetesinin çıkarılmasında katkısı bulundu ve bu gazetede hükümeti eleştiren yazıları oldu. Vatan Yahut Silistre piyesi sahnelenirken çıkan olaylar neticesinde Magosa kalesinde hapis hayatı yaşadı. V. Murat'ın tahta geçmesi ile 1876 yılında İstanbul'a geldi ve Şura-yı Devlet görevine getirildi. Kanun-i Esasi'yi hazırlayan kurulda yer aldı. 1877 yılında Abdülhamit tarafından Midilli Adası'nda mutasarrıflık ile görevlendirildi. Adada yabancı azınlıklarla çıkan sorunlar neticesinde önce Rodos daha sonra ise Sakız Adası mutasarrıflığına gönderildi. Namık Kemal'in ömrü Sakız Adası'nda 2 Aralık 1888 yılında son buldu(Dinç, 2003: 10-11).

Namık Kemal Batı hakkındaki fikirleriyle kendi dönemini ve zamanımızı etkileyen Tanzimat dönemi aydınıdır. Batı'yı her şeyiyle kabul etmeyen bir Osmanlıdır(Uçan, 2012: 81). Namık Kemal kayıtsız şartsız şeriatçı ya da şarkçı olmadığı gibi, katıksız Batıcı da değildir(Berkes, 2010: 300). Namık Kemal Yeni Osmanlı fikrinin temsilcisi hatta "kült" şahsiyetidir. Vatan, millet, hürriyet kavramlarını o bayraklaştırmıştır ve öze dönüşle sıkı ilişki içinde bir yenilenme algısı oluşturmuştur(Bora, 2017: 25). Yeni Osmanlılar "geleneksel değerlerden hareketle modernleşmenin oluşturduğu çalkantılar karşısında yeni formül arayışı, geleneğin önemli dayanağı olan dine ideolojik bir işlev kazandırmak"(Sarıbay, 1985: 30) suretiyle İslam'a mevcut durumdan kurtulmak için ideolojik bir anlam yüklenmiştir(Arabacı, 2004, 151). Son dönemde Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu sıkıntılara ulema, dinamik bir İslami düşünce geliştirememiştir. Ulema sınıfı arasında homojen bir yapının mevcut olmaması ve ıslahatlara ortak tepkinin verilmesini de imkansızlaştırmıştır. Bir grup ulema padişaha destek vermişken, diğer grup merkezde değil çevrede kalmış, medrese öğrencilerinden oluşan ve kendileri gibi alt



tabakada bulunan esnaf, yeniçeri ve diğer reaya ile fikir birliğinde olan görüşleri savunmuşlardır. Diğer grubu oluşturan ulemanın muhalif tutumu nedeniyle ulema, hükümet tarafından yürütülmekte olan süreci desteklemediği için geri plana itilmiştir. Bu durum ulemanın siyasi gücünü azaltmakla birlikte “üdeba” denilen edip sınıfını bir anlamda yeni aydın sınıfını ortaya çıkarmıştır(Yiğit, 2014: 8-9). Yeni Osmanlıları, ilk aydın muhalefeti olarak ele almak doğrudur. Namık Kemal ve dönemindeki aydınlar bütün mücadelelerini meşruti bir idareye geçiş için yapmışlar ve bu amaç için yazılar yazarak mücadele etmişler(Uçan, 2012: 79). Mücadelelerini yaparken Batı’dan mülhemmiş gibi olan uygulamaların aslında İslam yönetim geleneğinde olduğunu belirtmek için çeşitli yazılar yazarak bildiklerini halka aktarma yolu olarak gazeteyi vasıta kılmışlardır. Yeni Osmanlılar’ın yazar ve münevverleri Abdülaziz döneminin sonlarında yurt dışında, Abdülhamit döneminde ülke içinde basın yayın yoluyla düşüncelerini yaymak için yayınlar yapmışlardı(İnceoğlu, 2009: 13-14).

1860’lı yıllarda Yeni Osmanlılar olarak isimlenen bu aydın grup ilk modern muhalefettir. Bu yeni muhalefetle özel gazetelerin doğuşu arasında da sıkı ilişki mevcuttur. Bu grubu farklı kılan bir unsur olarak gösterilebilecek özellikleri; yeni fikirlere olan bağlılıkları ve bu fikirlerini yaymak için kullanacakları yeni iletişim araçları olan gazetedir. Bu grup Tanzimat ricalinin baskısına karşı koymaya isteklidirler(Yiğit, 2014: 14). Zira Tanzimat’ın ilanı ile birlikte “hükümdar otoritesi”nin yerini “Bab-ı Ali otoritesi” almıştır. Yeni durum eski Osmanlı idaresinden daha kötüdür(Berkes, 2010: 288).

Tanzimat yönetilenlerin rızası dahilinde kurulmuş bir sistem getirmemiştir. Yasama, yürütme ve adaleti uygulama işleri Babiâli’de toplandığı için bu sefer padişahın yerini, daha aşağı seviyede olan bir mutlakiyet uygulayıcısı almıştır(Önberk, 1993: 99). Tanzimat’ın oluşturduğu kamuoyu, aranan modelin Batı’da değil kendi geçmişlerinde var olduğu düşüncesini güçlendirmiş ve “Yeni Osmanlı” düşüncesinin temelini oluşturmuştur(Önberk, 1993: 113). Yeni Osmanlı fikri, Batı’dan öğrenilecek olan her ne ise, İslam’ın yozlaşmasından ve İslam düşüncesinden uzaklaşmış olunmasından kaynaklandığını ve İslam’ın özüne inerek ve İslam’ı yeniden öğrenerek de devletin çöküşten kurtulabileceğini savunur(Bora, 2017: 25). Tanzimat Fermanı ile gayri-müslimler bürokraside belirli bir statü ile kendilerine verilen görevi icra etmeye başlamıştır. Müslüman kişiler ile gayri-müslim kişilerin eşitlenme durumu, üstelik ticari yönden oldukça ilerleme kat eden, yabancı dil becerisiyle oldukça başarılı tercüme odalarındaki gayri-müslimlerin durumları onları toplumsal yönden statüde yükseltmiş, bu durum sosyal, ekonomik dengesizlikleri çoğaltarak endişelenmeye ve itirazlara yol açmıştır. Yeni Osmanlılar bu gelişmeler karşısında da muhalif tutumunu sergilemişlerdir(Arabacı, 2004: 81).



### 3. Namık Kemal'in İslami Görüşü ve Modern Kavramların Gelenek İçindeki Karşılıkları

İslam dininde can, mal, namus güvenliği, hukuki eşitlik prensibi esasında mevcut olmasına rağmen, Tanzimat Fermanı'nda ısrarla bunların üzerinde durulması Devletin son dönemlerinde geçirdiği sarsıntının güçlü göstergeleridir(Önberk, 1993: 97).

Namık Kemal'in dinle ve şeriat ile ilgili söyledikleri Osmanlı yöneticileri tarafından daha önceleri söylenmiştir. Osmanlı Devleti'nin gerilemesini, Batı karşısında güçsüz duruma düşmesini şeriaten sapmaya bağlamak egemen sınıfın genel bir tavrıdır. Hatta Yeni Osmanlı düşüncesinin tepki gösterdiği Tanzimat Fermanı bile gerilemenin nedeni olarak, başlangıçta şeriate son derece bağlı olmasına rağmen zaman içinde şeriate uyulmadığını göstermektedir(Tiftikçi, 2011: 151).

Namık Kemal'in savunduğu Kur'an ve Sünnete dönüş, mezhepçiliğin reddi söylem olarak İbni Teymiyye'ye aittir. İslamcılığı ve Namık Kemal'i ayırt eden durum ise bu kavramların o vakte kadar sahip olmadıkları reformist, devrimci bir içerik yüklenmesidir. Bu kavramlar ile sömürgecilğe, despot yönetime, var olan durumu devam ettirmek isteyen, kitleleri atıl ve cahil kılan mezheplere, tarikatlara, karşı devrimci içerik kazandırılmış olmasıdır. Eski kavramlar ile yeni olguları ifade etmek, yeni kavram geliştirmek yerine var olan kavramları kullanmak Namık Kemal'de görülen bir özelliktir. Karşılaşılan sorunları eski kavramlarla tanımlamaya, eski biçimler ile çözmeye çalışmaktadır. Bu durum kullanılan yöntemin zorunlu bir sonucudur. Bin yıllık şeriat kuralları ile sorunu çözmek gerektiğini savunmakta ve bu nedenle Batı'dan siyasete, hukuka ait modern, bilimsel kavramları olduğu gibi almak ya da bu kavramlara yeni karşılık üretmek, şeriatın ve içinde bulunulan dönemin mevcut durumu açıklamada yetersiz olduğunu kabul etmek demektir. Bu nedenle yeni kavram üretmekten ziyade eski kavramlar ile yeni olanı açıklamaya çalışmaktadır(Tiftikçi, 2011: 150-151). Namık Kemal İslami kavramların cumhuriyetçi-demokratik yorumları geliştirilme çabası içindedir. Bu anlamda İslami danışma ilkesi "meşveret" demokrasi kavramını karşılamakta, meşveret meclisi olan "şura" parlamentoyu ifade etmekte, fıkıh bilginlerinin hem fikir olduğunu belirten "icma" demokratik rıza anlamındadır. İslam dininde hükümdarın meşru olmasının koşulu olarak halktan aldığı "biat" demokratik temsil ve yetki devri olmaktadır. İslam hukukunda yorum yapmayı ifade eden "icthad", parlamenter yasamayı karşılamaktadır. İnsanların Allah'ın rabliğini kabulünü anlatan "ahd u misak" ise toplum sözleşmesi kavramına eşitir (Bora, 2017: 25).

### 4. Namık Kemal'in Düşünce Dünyasına Etki Eden İsimler ve Kemal'in Önerileri

Yeni Osmanlılar Türk Osmanlı düşünce hayatında ve yönetimde çoğu yeniliğin ilk adımını atanları olmuşlardır. Batılı düşünürlerde Montesquieu ve Rousseau'nun eserlerinden etkilenen Yeni Osmanlılar ve Namık Kemal onların siyasi ve hukuki görüşlerinden beslenerek hürriyet, meşveret, parlamentarizm, kuvvetler ayrılığı ve vatan gibi kavramları ortaya atmıştır(Karakaş, 2007: 117).





Montesquieu'nun "Kanunların Ruhu" ve Rousseau'nun "Toplum Sözleşmesi" gibi eserlerin etkileri Namık Kemal'in yazılarında etkilerini göstermektedir. Namık Kemal siyasi düşüncelerini akla dayandırması itibarıyla aydınlanmayı referans almıştır, edebi eserlerinde ise aydınlanma ile şekillenmiş romantizmden etkilenmiştir. Namık Kemal romantizmde gelenek ve görenekleri, eskiden süregelen hukuki ve ahlaki kaideleri, bugünü geçmişe bağlayan ve Osmanlı için hayatiyet arz eden durumu görmüştür. Bundan dolayı klasik İslam düşüncesinden kopmaksızın bir temel oluşturmak için gayret gösterir(Arabacı, 2004: 114). Devletin doğuşunu, meşruiyeti ve alması gereken şekli konusunda hürriyet ve eşitlik haklarını dikkate almak gerektiğini belirten Namık Kemal, insan hürriyetinin doğuştan olduğunu, bir bireyin diğerine tabi olmasının veya hükmü altına girmesinin mümkün olmayacağını belirten Namık Kemal siyasi hürriyetle yakından ilgilenmiş, "efkar-ı umumiye", "halkın hakimiyeti", "hürriyet" gibi kelimeleri kullanmıştır. Kemal insanın hürriyet hakkını yaşama ve varlığını devam ettirmenin temel koşulu olarak değerlendirir. Hürriyet kasidesinde,

"Ne mümkün zulm ile biddâd ile imhâ-yı hürriyet  
Çalış idrâki kaldır muktedirsen âdemiyyetten"

dizeleri ile hürriyetin insanoğlunun bir parçası olduğunu vurgular(Parlatır,1998: 141).

Doğuştan gelen hürriyet hakkının insanların bencil yönlerinin baskın gelmesi durumunda diğerlerinin hürriyetlerine saldırmaktan koruyacak bir gücün "devletin ya da hükümetin" gerekliliğini vurgulamaktadır. Namık Kemal'in devlet ve hükümet fikrinde Rousseau'dan etkilendiği görülmektedir (Arabacı, 2004: 157).

Namık Kemal Montesquie'nin kuvvetler ayrımı prensibinden ilham alarak ve "monarşik meşruti" bir sistem önermiştir. Yasama, yargı ve yürütme erklerinin tek elde toplanmamasını ve ayrı organlar tarafından yürütülmesi gerektiği fikri hakimdir. Namık Kemal Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu şartları göz önünde bulundurarak, devletin yıkılmasını önlemek için monarşinin gerekliliğine inanmış ve bunun kuvvetler ayrımına dayalı meşruti parlamenter sistem olması gerektiğini savunmuştur(Arabacı, 2004: 169).

Namık Kemal anayasal meşrutiyet fikrini İslami kimlikle savunmuştur(Tanpınar, 1988: 153). Namık Kemal Anayasa rejimi olarak devletin siyasi bünyesine en uygun olarak Fransız Anayasası'nı önermektedir. Özgürlük tarihinde Fransız halkını diğer milletlerden farklı olarak görmekte ve onlardan daha özgür bir nizam içinde Osmanlı Devleti'nin idare edilebileceğini savunmuştur(Önberk, 1993: 109). Osmanlı halkının hür yaşama arzusu ve geleneklerine olan bağlılıkları ile Fransa arasında bir ilişki kurmuştur. Namık Kemal Fransız modelini kullanarak padişahın denetiminde oluşturulmuş üç organdan bahsederek hukukun uygulanması ve terakkinin temini olması gerektiğini vurgulamıştır(Mardin, 1996: 345)

Namık Kemal meşrutiyet taraftarı ve parlamentolu yönetim savunucusu olarak yönetim organları olarak şunları önermiştir; Meclis-i Şurâ-yı Devlet(kanun tasarılarını hazırlayan kırk elli kişilik bir meclistir. Namık Kemal üyelerinin halk tarafından seçilmesi gerektiğini belirtir), Meclis-



i Şurâ-yı Ümmet(Devlet Şurâ'sının hazırladığı tasarıları kanunlaştırır, üyeler halk tarafından seçilmelidir) ve Senato(Ayan Meclisi, yasama meclisi ile yürütme organları arasında uzlaştırıcıdır. Şartlara uygun olan kanunların yürürlüğe girmesi ile ilgilenir) (Kemal, 1285). Böylece meşveret sistemi uygulamaya geçecektir. Namık Kemal “meşveret” kavramı ile devlet meselelerinin Şurâ’da tartışılmasını kastetmektedir. Şurâ önemli zamanlarda padişah tarafından önemli sorunların çözümü için toplanan kurullardır(Önberk, 1993: 106).

Namık Kemal’in önerdiği bu kurullar Avrupa’daki meclis sistemiyle aynı özellikler taşımamıştır. Zira Batı’da meclis, süresiz çalışmalarında anayasaya dayanmış, yasama kuvveti olarak, yönetimden farklı tutulmuştur. Osmanlı meşveret sistemi ise, anayasaya bağlı bir organ olmadığı için devamlı toplanamaz, devlet teşkilatında yeri yoktur, büyük ölçüde padişahın isteği ile atanan kişilerden oluşmaktadır. Dolayısı ile halkın seçtiği kişilerden oluşmamaktadır ve bu kişilerin dokunulmazlıkları da yoktur. Bağlı oldukları üst otorite padişaktır. Namık Kemal’in ortaya koyduğu Şurâ-yı Ümmet Batı’daki meclisten ayrıdır. Şurâ sisteminde padişah mutlak otorite olarak mevcudiyetini devam ettirmektedir(Önberk, 1993: 106-107).

Namık Kemal yasa yapacak kurulla, yasayı yürütecek kurulun ayrı olması gerektiğini ve bu ayrımın hem medeni hukukta hem de fıkhıta gerçekleştirildiğini savunarak, görüşlerine meşruiyet kazandırmaktadır. Kanun yapma ve uygulama yetkisinin tek bir ele, hükümete verilmesinin, hükümet ehlinin kendi heves ve arzularını hakka tercih ederek zalimane bir şekilde kanun yapıp uygulayacaklarını belirtmekte bunun gibi teşebbüslerin önüne geçmek için yapılacak kanunların ümmetin görüşlerine sunulmasını, eğer kabul edilirse bu hükümete güvenileceğini belirten Namık Kemal, ümmetin görüşünün yansıtılacağı meclis olarak Meclis-i Şuray-ı Ümmet’le gerçekleştirileceğini belirtmektedir(Arabacı, 2004: 162 163).

Namık Kemal’e göre halk egemenliğinin ifadesi olan yasama yetkisi aslında halka ait olmakla birlikte bu yetkinin halk tarafında doğrudan kullanılması mümkün değildir. Bunun için temsili sistemin esası olarak yasama yetkisinin halk tarafından belirlenmiş temsilciler vasıtasıyla kullanılabilceğini belirtir. Fakat Namık Kemal’e göre hukukun kaynağı ve hadiselerin iyi ya da kötü olarak yorumlanması şeriatle belirlenebileceğinden dolayı siyasi hükümlerin temeli de ona dayanmalıdır(Arabacı, 2004: 186). Şeriatin dışındaki fûruat’a ait sorunların çözümü ise icmai ümmet (parlamento) tarafından yapılır, bir tür parlamento olarak düşündüğü “usul-u meşveret”in nasıl olacağını belirten Namık Kemal, İslamî hükümlerin zamana göre değişebileceğini, Osmanlı’da uygulanan meşveret kurallarının değiştirilmesinin dinen sakıncası olmadığını, İctimai ümmetle yapılan şeylerin bid’at olmadığını ve bunun dinin usulü olduğunu belirtir(Arabacı, 2004: 188). Devletin çöküş sebebi dini hukukun ifa ve icrasında gösterilen gevşekliliktir ve Tanzimat süreciyle başlayan hukukun sekülerleştirilmesi fikri doğru değildir(Mardin, 1996: 349). Namık Kemal şeriat dururken bir takım kanunların Avrupa’dan alınması fikrine karşı olmuştur. Tanzimat Fermanı’nın din ve devlet işlerinin ayrımını yaparak devletin ve dini temellerin zedelenmesine neden olduğunu ve hukuk alanındaki reformların bu zedelenmeyi daha da pekiştireceğini savunmaktadır(Berkes, 2010: 296). “Bin yıllık tarihsel sürecin ürünü olan fıkıh, teknik mükemmellik düzeyine varmıştır.





Aceleyle aşırılan kanunlardan kıyaslanamayacak kadar üstündür. Fıkıh kuralları, imparatorluğun sadece Müslüman halkına değil, Hıristiyan halkına da bu çalınmış kanunlardan daha uygundur” (Berkes, 2010: 296). Namık Kemal’e göre yabancı kanunların alınması yanlıştır, geleneksel İslam hukukunda Avrupa kanunları zaten mevcuttur. İslam’ın siyasi kuralları Avrupa’nın siyasi yöntemlerinden üstündür. Din ve devlet ayrımı yanlış ve zararlıdır. Avrupa’nın bilim ve tekniği alınmalı fakat kültürü, ahlakı ve manevi uygarlığı alınmamalıdır. İslam ahlakı Batı’nın manevi değerlerinin üstündedir(Tiftikçi, 2011: 149). Şeriatin İslam’ın esaslarına göre, keyfiyetten uzak işletilmesi durumunda tüm Osmanlı tebaası için gerçek bir çözüm sunduğunu belirtir.

Osmanlı Devleti’nin yeni anayasasında yer alacak maddelerden her biri İslam hukuku ile uyumlu olmalıdır. Zaten Osmanlı’da anayasal(meşrutî) rejimin tesisi, Namık Kemal’e göre bir yenilik değildir. İdari kontrol sisteminin tesisi, Sultan Mahmut’un merkezileştirme hareketlerinden önce Osmanlı’da var olan ve kalemiye sınıfının güç kazanması ile sona eren yönetim tarzının eski haline getirilmesidir(Mardin, 1996: 344). Namık Kemal, Tanzimat Fermanı ile ferdi hürriyetlere ve haklara değinilmesine rağmen yeniçeri ocağının kaldırılmasından itibaren hükümetin mutlakiyetçi bir çizgiye kaydığını belirtir. Klasik Osmanlı sisteminde sadrazam padişaha, padişah ulemaya, ulema ise şeriate karşı sorumludur. Sadrazam doğru olmayan uygulamada bulunursa yaptığı işte uyarılırdı veya hal edilmekte idi. Padişah ise ulemanın başı şeyhülislama danışmak durumunda idi. Yanlış bir uygulama yaptığında nadiren de olsa ulemanın uyarısı ile hal edilirdi. Fakat yeniçeri ocağının ortadan kalması ile bu sistem bozulmuştur. Kemal’e göre yeniçeri ocağı “irade-i ümmet”i temsil etmekte ve “usul-u meşveret”in işletildiği bir organ olarak yönetimde yer almakta idi(Arabacı, 2004: 182-184).

Namık Kemal sosyal hayat ve kurumlar üzerinde düşünürken bazen eleştirmiş bazen savunmuş, hem mevcut düzene yön vermek hem de değiştirmek istemiştir(Önberk, 1993: 97). Namık Kemal devleti sözleşme teorisine bağlı olarak bireylerin birleşmesinden oluşmuş manevi bir bütün olarak kabul etmektedir. Bu itibarla Osmanlı düşünce dünyasında genel kabul gören “organizmacı devlet” görüşünden ayrılır. Namık Kemal’e göre devlet, İbn Haldun’un ileri sürdüğü gibi sınırlı bir ömre, duraklama, düşme gibi süreçlere maruz kalmaz(Arabacı, 2004: 158). Namık Kemal şeriatin kurallarının uygulanmayışını imparatorluğun çökmesinin nedeni olarak görmüştür. Ona göre, Osmanlı Tanzimat’la birlikte kültürel bilinçlerini kaybetmeye yönelmiştir ve bilinci kaybetmeyi önleyebilmenin en uygun yolu da şeriat değerlerini yeniden toplumsal nizamın sağlayıcı olarak kabul edilmeli ve böylece ülkenin kurtuluşu sağlanmalıdır(Mardin, 1991: 92-93).

*“...hastalığın hakikati killet-i ricâl, killet-i asker, killet-i esbâb velhâsıl killet, killet, killet. Her şeyde killet, onun menşe’i ise istibdât-ı hükümettir. Şimdi bakalım nasıl bu hastalığı def edebiliriz? Bu ma’lûmdur ki bizim devlet vaktiyle her ne kadar zahiren hükümet-i müstakille suretinde görünüyor ise de hakikat halde bayağı hürriyetin derece-i ifratına varmış hükümet-i meşruta idi. Ulama hükmeder, padişah ve vüzera icra eder, ahali silah bedest olarak bu icraya nazır bulunurdu. Ya şimdi ne zamandayız? Öyle bir zamandayız ki, Bâb-ı Ali kanun yapıyor, Bâb-ı Ali hükmediyor. Bâb-ı Ali icra ediyor, icraata yine Bâb-ı Ali nazır oluyor. Padişah desen Bab-ı Ali anlaşıyor, kanun desen kezâlik,*



*meclis, mahkeme desen kezâlik, ahali desen hiçbir şey anlaşılıyor. Halkın eski hürriyeti ve şer'in evvelki hükümeti her ne vakit iade olursa devlet o vakit illetten kurtulur.*"(Kemal,1868). Kemal bu yazısında açıkça devlet zaafının, keyfi idareye, halka, kanuna ve hakka uymayan icraat içinde olduğunu belirtmektedir. İmparatorluğun eski günlerini özlemle aramaktadır. Hilafet kuvvetin kaynağını teşkil eder. Vükelanın yolsuzlukları önlenebilirse eski düzen yeniden sağlanmış olacaktır(Önberk, 1993: 102). Batı'da var olan meşrutî idare sistemi ile Şer'i kanunlar arasında benzerlikler Namık Kemal'e göre Batı'nın "modern" uygulamalarını Osmanlı toplumunda uyarlamayı kolaylaştırmaktadır. Şer'i kanunların kuvvetler ayrılığı prensibini gerçekleştirdiğini ve hürriyet içinde meşrutiyeti de gerçekleştirdiğini vurgular(Önberk, 1993: 101-102).

Namık Kemal Batı'dan etkilenmekle birlikte siyasi iktidar sorununa İslami yaklaşımlarla çözüm aramıştır. "Cumhuriyet" konusunda da fikir sahibi olmasına rağmen memleketin şartlarından dolayı böyle bir öneriyi ileri sürmemiş ancak bir fikir olarak üzerinde durmuştur. Namık Kemal, İslam'ın ilk zamanlarda bir nevi cumhuriyet örneği olduğunu ileri sürmekte cumhurun mevcut durumda devleti batıracağı ve cumhur yapmanın da zaten o vakit kimsenin aklına gelmeyeceğini belirtmektedir. Kemal, cumhuriyet kelimesini bir şekilde belleklere yerleştirmiştir ve bunun İslam ile herhangi bir zıtlığının olmadığını vurgulamaktadır(Arabacı, 2004: 171). Osmanlı Devleti'nin bütünlüğüne tehdit olan ulusçuluk hareketine karşılık İttihad-ı Anasır ve İslam Milleti fikirlerini savunmuşlardır. Namık Kemal Gayri Müslim Osmanlı tebaasını aynı müşterekleri paylaşan vatandaşlar olarak bir arada tutmanın yollarını aramıştır ve Müslümanlar için dinin önemli bir bağ olduğu fikrini savunmuştur. Avrupa'da Pan-Latinizm ve Pan-Cermenizm, Rusya'da Pan-Slavizm gibi düşüncelerin olduğu bir dönemde Osmanlı İmparatorluğu için daha sonra Pan-İslamizm olarak ifade edilecek olan İttihad-ı İslam, Batı muvazenesine(denge) karşı bir Doğu muvazenesi(denge) teşkil edecektir. Namık Kemal Avrupa'nın medeniyet alanında ulaştığı derecenin oluşturduğu nüfuzun Osmanlı Devleti'nin bekasına zarar vermesini önlemek için, devletin kuruluşundan beri ortak fikrin ürünü olan İttihad-ı İslam fikrinin genel bir amaç haline geldiğini belirtmektedir. İslam Birliğinin merkezinin İstanbul olması gerektiği ve İstanbul'un Avrupa'ya yakın olması nedeniyle bilginin buradan diğer İslam coğrafyalarına yayılmasının kolay olacağını düşünmektedir. İslam Birliğine cinsiyet, lisan ve mezhep ayrılıklarının engel teşkil etmeyeceğini zira İslam'ın birliği emrettiğini vurgulayan Namık Kemal birliğin politika ve mezhep mücadelesi ile değil vaizler aracılığı ile ve kitap sayfalarında olacağını belirtmektedir (Arabacı, 2004: 155-156).

## Sonuç

Yaşadığı dönem itibari ile Namık Kemal, Osmanlı Devleti'nin destansı güçlü dönemlerine geç kalmış ve devletin en sancılı zamanlarında yaşamış, onu kurtarabilmek için çözüm aramış bir şahsiyettir. Namık Kemal yaşadığı döneme damga vurmuş, savunduğu fikirleri ile bugün de geçerliliğini sürdüren Türk aydın tipinin bir örneğidir. Kemal halkı bilgilendirmek için toplumdaki



meseleler üzerine sürekli yazılar yazarak zamanına ve sonraki dönemlere geniş bir külliyat bırakmıştır.

Mevcut olan algıya (Batı'ya yönelme) bir tepki olarak, yaşanan sorunun çözümün Batı'dan devşirilecek kurumlardan ziyade kendi özüne dönerek bulunmasının mümkün olduğunu ısrarla belirtmiştir. Kırk sekiz yıllık hayatında toplumun sorunları ile ilgilenmekten geri durmamış ve bunun için sürgünlerle yaşamaya katlanmıştır. Kuvvetler ayrılığı ve toplum sözleşmesi gibi kavramların esasında İslami gelenekte var olduğunu ve yine meşveret sisteminin İslam yönetim biçiminin bir unsuru olduğunu vurgulayarak, yenileşmenin eski güce kavuşmanın öze dönme ile mümkün olduğunu, bilim ve fende ileri olan Batı'nın başka bir hususta Osmanlı Devleti'nin ötesinde olmadığını dile getirmiştir. Yaşanan sıkıntıların kaynağı ise ulemanın son dönemlerdeki gelişmelere reaksiyon gösterememiş olmasıdır. Babialı baskısının gün geçtikçe artması hürriyete olan inancını pekiştirmiştir. Ona göre şeriat İslam toplumuna en büyük hürriyeti vermiştir. Yapılması gereken şeriat değerlerinin yeniden gözden geçirilerek, kaidelere uygun şekilde yürütülmesidir.

Namık Kemal'in yaşadığı on dokuzuncu yüzyıl ideolojiler çağıdır ve Kemal İslamcılık düşüncesi ile çağının ideolojik saldırılarına karşı savunmacı bir tutum sergilemektedir. İslamcılık anlayışı ile sadece gayri İslam'ın yok edilmesi düşüncesi değil aynı zamanda modern olarak ileri sürülen ve geleneğe zarar veren her düşünce ve uygulamaya İslami referanslarla karşı koymak amaçlanmıştır.

## Kaynakça

- Abadan, Yavuz, Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu "Tanzimat Fermanı'nın Tahlili", Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 2006
- Arabacı, Fazlı, Yeni Osmanlıların Dini ve Siyasi Görüşleri, Platin Yayınları, 2004
- Berkes, Niyazi, Türkiye'de Çağdaşlaşma, 15. Basım, Yapı Kredi Yayınları, 2010
- Bora, Tanıl, Cereyanlar, İletişim Yayınları, 2017
- Çadircı, Musa, "Tanzimat'ın uygulanması ve Karşılaşılan Güçlükler", Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu, (Der. Halil İnalçık ve Mehmet Seyitdanlıoğlu), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 4. Baskı, 2014
- Dinç, İhsan, Namık Kemal, Kastaş Yayınevi, Birinci Baskı, 2003
- Gencer, Bedri, İslam'da Modernleşme (1839-1939), Doğu Batı Yayınları, Ankara 2012
- İnalçık, Halil, "Sened-i İttifak ve Hatt-ı Hümayun", Belleten, C: 28, Sayı: 112, ss, 603-622, 1964
- İnceoğlu, Efecan, "Türkiye'de Siyasal İslamcılığın Evrimi", Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009
- Karakaş, Mehmet, Türk Ulusçuluğunun İnşası, 1. Basım, Elips Kitap, 2007
- Kemal, Namık, "Hasta Adam", Hürriyet, 7 Kânunuevvel 1868
- Kemal, Namık, "Usul-ü Meşveret Hakkında Mektuplar", Hürriyet, 14 Eylül 1285
- Mardin, Şerif, Türk Modernleşmesi, İletişim Yayınları, 1991
- Mardin, Şerif, Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu, İletişim Yay, İstanbul, 1996
- Ortaylı, İlber, İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı, Timaş Yayınları, İstanbul, 2012
- Önberk, Nevin, "Doğumunun Yüzellinci Yılında Namık Kemal", Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Sayı 67, Türk Fikir Ve Sanat Adamları Dizisi, Sayı 8, 1993, ss 93-115.



- Parlatır, İsmail, “Namık Kemal’in Edebiyatımıza Kazandırdığı Sosyal Değerler”, Namık Kemal Sempozyumu Bildirileri, Doğu Akdeniz Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Yayınları: 1, Gazimağusa, 27-28 Nisan, 1998
- Sarıbay, Ali Yaşar, Türkiye’de Modernleşme Din ve Parti Politikası, Alan Yayınları, 1985
- Seyitdanlıoğlu, Mehmet, “Tanzimat Dönemi Osmanlı Sanayii (1839-1876)”, Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu, (Der. Halil İnalçık ve Mehmet Seyitdanlıoğlu), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 4. Baskı, 2014
- Tiftikçi, Osman, İslamcılığın Doğuşu- Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Gelişimi, Akademi Yayınları, 2011
- Tunaya, Tarık Ziya, Batılılaşma Hareketi, Yeni Gün Yay., İst.1999
- Uçan, Hilmi, “Batı Uygarlığı Karşısında Namık Kemal”, Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: XIV, Sayı 1, Haziran 2012, ss, 61-83
- Yiğit, Emine, “Modernite Eleştirisi ve Namık Kemal'in Dini Ve Siyasi Görüşleri”, Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Çorum, 2014